

Гьалагъай

Шагъарла школала 1-4-ибти классуназиб бяркъес хІяжатси цаургабла материал ишди темаби хІясибли дарибти плантази каберхахъурси саби. УчІанна гъай гьаладяхІ ардикнилис багаладеш пикрилизи касили, гъар учительли илди сунела пикри хІясибли дарсдаресра асубириси саби.

Руркъуси материаллизир гибти правилоби уркІиличир дагъни дурхІначи чебси ахІен. Дарган мезла гІилмула бекІлидиубти бутІначила кам-гъамси багъудира кайсули, дурхІя вархъли гъайикІес бурсиварес багаладиэсти практический хІянчурбачи ишаб имцІали пикри бяхІчиу си саби.

Гъар дарган мезла дарс дугъбала диктантличибад бехІбирхъалли къулайли бирар или гъанбиркур: саби бархъли дурабуркІалли, ил хІянчили кІирка хІурпри дални кайгахъу, дугъбала хазна давлачеббиру; гъар дарсла ахирличиб лугуси хъули хІянчилис предложениеби каргъахъес материал луга (дурхІнала хъулир жузи агни сабабли); сочинение яра изложение лукІухІейс, учІай мягІна иргъути белгиси темала дугъбала запас алкІахъу .... Гъар дарсла ахирличиб хъули хІянчи хъарбиру чумал предложение каргъахъес яра дугъби пикридарахъес. Чебаъла ваяхІлис суратуни таблицаби, икт пайдаладирути сари.

Ахтардила хІянчурбас цаургарла текстани чедаахъибти сари «БелкІла хІянчурбала сборник» бикІуси пособиелизирад (2012 д. Исмаилова А.С.). МугІяллимли илди сунела пикри хІясибли дарсдаресра вируси сай.

ПРОГРАММАЛИЧИ БАЯНТИ

ИшхІелла манзилла гІямрули бехІбихъудла школала (I-IV классуни) гъала «Дарган мез» дучІахънила шайчиб тІашбатурси бегІлара мягІничебси масъала – бучІантас мурхъти ва кагибти гІилму ва багъудлуми дедни, илди чула бузерилизир дузахънила шайчирти бурсидешуни ва бажардидешуни акІахъни, гІямруличи бархъси хІер ва адаб-хІяялшашал бяркъ бедни саби. Илди масъулти ирзнилизиб, чеалкІуси наслула бяркълис ва багъудилис чІумаси хъулчи кабирхънилизиб халаси къадри лебси саби нешла мез дучІахънила. БехІбихъудла классуназир нешла мез руркънила мурадуни ишдигъунти сари:

- бучІанти бархъли гъайбикІахъни ва хатІа агарли лукІахъни;
- бучІанти чули буриси секІал бархъли каргъахъурли хатІа агарли гъайбикІахъесра, лукІахъесра бурсибарни;
- дурхІни гъар шайчибад гъалабяхІ арбукни;

- бучІантала мухІлила ва белкІла гъайла шайчирти бурсидешуни гъаладяхІ ардукес;
- илди хъярхъли, мягІна иргъули саркъахъили бучІахъес, бархъли гъайбикІахъес ва лукІахъес бурсибарни;
- мезлашал гъалабяхІ арбукес, гІямруличи бархъси хІер ва адабхІаялашалси бяркъ бедни;
- дурхІнала гъайла давла имцІабарни;
- мезличила ва саби-алавси дунъяличила бучІантала багъуди гъалабяхІ арбукни;
- чула гІямруличи далдикибти мухІлила гъайличил ва белкІличил дурути пикруми каргъахъес бурсибарни;
- тема хІясибли хатІа хІебирули ихтилат гІеббурцес, ихтилатлизир мезлашалси багъуди пайдалабирес бални;

Селрайчибра, бехІбихъудла школали дурхІназир белчІудиличи, бузериличи чебетаибси къайгъи ва хІяракат дяркъес гІягІнити сари.

Программализир делчІахъес чедаахъили сари сари-ургар дархдасунти, ишдигъунти хІябал бутІа:

1. БелкІ-белчІличи бурсибарни ва гъай гъаладяхІ ардукни.
2. БучІни ва гъай гъаладяхІ ардукни.
3. Фонетика, грамматика, вархъли лукІнила къяйдурти ва гъай гъаладяхІ ардукни.

Илди бутІни хІясибли дурадуркІути дурсери дархдалсахъуси бекІлибиубси хъулчи саби гъай гъаладяхІ ардукни. Илини биалли нешла мез баркъудилизир руркъякъниличил халаси пикри бяхІчинули саби ва тІалаббирули саби, дурхІни мягІна иргъули бучІахъес, чула пикри бурахъес ва бархъли лукІахъес бурсибарни, дурхІнас мезличила, литератураличила чула гІямруличи лайикъти гъалар-гъаларти багъудлуми кайсахъни, бучІантала мез давлачердирни, жузачи диги акІахъни.

ДурхІнала гъайла устадеш гъаладяхІ ардукниличил дарх бехІбихъудла школализир нешла мез дучІахънила программабани ишдигъунти мягІничерти масъулти арзни тІалаббирули саби:

- дурхІназир бархъли лукІнила бурсидешлуми акІахъни;
- мухІлила ва гъайла белкІличил чула пикри гъаб-гІергъили каргънила бурсидешуни акІахъни;
- чула пикри каргънила шайчирти устадеш гъаладяхІ ардукни;
- фонетикала, лексикала, орфографияла, литературный мез ирнила (орфоэпияла), девла цахІнабикла, грамматикализибад (гъайла бутІни, синтаксис ва пунктуация) шайзибад программали ва учебникли белгибарисси багъудлумала къадар бедни;
- дурхІнас адаб-хІяяла ва жагадешла (эстетикала) гъалар-гъаларти багъудлуми дедни;
- даргала рухІласи культуралашалси бяркъ бедни;
- саби-алавси мер-мусаличила, адамтачила, мицІирагличила, тІабигІятличила ва жамигІятличила дурхІнала багъудлуми чедицІахъни ва гъададяхІ ардукни;

- дурхІни бархъли пикрибикІахъес бурсибарни ва илдазир жагабарили, чула пикри бурнила устадеш акІахъни;
- дурхІнала баркъудилизиб сагаси сабси белчІудила санигІят бяркъни ва дарсличиб замана бархъли пайдалабирахъес илди бурсибирни;
- саби бажардибиэсти хІянчурби дурхІнази чула - чузи бирахънила бурсидешуни алкІахъни;
- дурсрачиб, баркъудлумала ва гІямрула опыт лебси хъулчи саблин жузличи дурхІнала иштяхІ ва гъира акІахъни;
- цархІилти дурсрачил гІямруличил даимси ва уржибси бархбас биахъни.
- жузачил бируси хІянчиличи бурсибарни;
- бучІантазир нешла мезличи диги адикъни.

Нешла мез дучІахънила бухІнабуцли ва къяйдуртани имкан луга дурхІнази программала тІалабуначи лайикъти багъудлуми ва бурсидешуни касахъес. Нешла мез руркъути сари, дидактикала бекІтигъунти тІалабуни дузахъули, хаслира гъамадсиличивад вехІихъили ва багъурсиличи хъарихъули. БехІбихъудла классуназир дарган мезла дурсери дирути сари дурхІнала багъудлуми алкІахъниличил дарх илдазир адаб-хІяяла ва бухъя-зегъала гІяхІти къиликъуни руркъули.

БехІбихъудла классуназир нешла мез руркъяхънила тІалабуни ишдигъунти сари:

- бучІути дурхІнази дяркъяхъес гІягІнити сари бучІнила устадеш;
- илди къалабали, мягІна иргъули, тІама гІягІнисиси мерличиб ахъгІяшбирахъули, багълабирахъули бархъли саркъахъили бучІахъес, гъайбикІахъес ва лукІахъес бурсибарес;
- мезличила ва Дагъиста, даргала поэтуни-писательтала дурхІнас хасдарибти дегІлара саркъибти ва гІягІнити произведениебала баянтачил дурхІни тянишбарес;
- произведениебачибли дурхІназиб адамтачи мицІирагличи, тІабигІятличи, бузериличи ва бузерила адамтачи диги абикъес;
- адамтала гъар-урла ва ишхІелла гІямрулизирад, гІяхІси гІебисахъес, гІибрат кайсахъес, гІямруличи балхІебикибси, адамла хІял-тІабигІятличи лайикъли ахІенсиличи къаршидеш (гъими) алкІахъес;
- бучІанти-алавси дунъяличила багъуди гъалабяхІ арбукес;
- дурхІнала бучІнила устадеш, иштяхІ ва гъира алкІахъути, адаб-хІяяла къиликъуначила багъуди гъалабяхІ арбукес.

Илди лерилра тІалабуни, мурадуни ва масъулти хъулчилизи касили, цахІнадяхъибти сари бехІбихъудла классунас хасдарибти дарган мез ва литература бучІнила ишди программаби. Шагъуртала школаби Дагъиста багъудила ва гІилмула министерстволи къабулбарибси белчІудила цабил план хІясибли дузути сари.

ЛИТЕРАТУРА БУЧІНИЛА ПРОГРАММАЛИЧИЛА БАЯНТИ
 БехІбихъудла классунас хасбарибси нешла мез дучІнила программа ишхІелла «Багъудила хІекълизиб» бикІуси Россияла Федерацияла закон хІясибли, багъудила школала масъулти арзес, гъуни чебиахъуси документ саби,

суненира бехІбихъудла школа таманбируси дурхІяла, бучІнила шайчирти багъудила даражалачи диэс хІяжатти умцлабала ва тІалабунала цахІнабахъ кабилзахъуси. I – IV ибти классунас хасбарибси нешла мез дучІнила программа даргала литература гъалабахІ башни ва гІямрулизир кадиркути дарсдешуни хІсаблизи касили, балкъаахъурси саби. Программализи дурхІнала гІямруличи лайикъти ва илдани мягІна аргъести произведениеби кадурхули сари, ишар лер халкъла мухІлила пагъмула произведениеби, даргала ва Дагъиста писательтала дурхІнас хасдарибти назмурти ва хабурти. БучІнила дурсрачиб хасси мер бурцули саби дурхІнас адаблалаша бяркъ бедлугнила масъултани. Руркъути произведениебачибли дурхІназир адамтачи, мицІирагличи, тІабигІятличи, бузериличи ва бузерила адамтачи диги адилкъни учительла бегІлара мягІничерти баркъудлумазибад ца саби. ДурхІни гъар шайчибад гъалабахІ арбукнилизиб бучІнила дурсрала халаси къадри лебси саби. БехІбихъудла классуназиб бучІни дурхІни белкІ-белчІличи бурсибируси, илди дагърилашал ва бяркълашал гъалабахІ аркуси къяйда саби. БучІниличи бурсибирнила бекІлидиубти масъулти сари:

- бучІнила бекІ бархІла бурсидешуни акІлахъни, - вархъли гІягІниси къалабадешличил, мягІна иргъули ва саркъахъили текст бучІни; - художественное произведение бархъли иргъни; - дурхІназир адаб-хІяяла къиликъуни хІсабдирахъес бурсидешуни алкІлахъни; - текстла чебкад бузахъес бурсибарни; - жузи дучІлахъниличи дурхІнала диги акІлахъни ва илала хъулчиличиб дурхІни саби-алавси дунъяличила багъудлума бегІбиахъни. Программализи белчІлахъес чебаахъибси материалла хъулчиличир багъуди кайсахънила шайчирти дахъал масъулти ирзути сари. Ишар делчІлахъес чедаахъили сари даргала ва Дагъиста писательтала дурхІнас хасдарибти назмурти ва хабурти, даргала халкъла мухІлила пагъмула произведениеби. БучІнила гъар классла программализи кадурхули сари ишдигъунти бутІни: 1. ДелчІес темаби ва уркІиличир дагъес гІягІнити произведениеби. 2. БучІнила багъудлуми ва устадеш. 3. Текстла чебкадси хІянчи ва мухІлила гъай ункъдарни.

БУЧІНИЛА ТЕМАТИКА «БучІни ва гъай гъаладахІ ардукни» бутІа «БелкІ-белчІличи бурсибирни» бекІуси темаличил уржили бархбасунси саби, ва ил каргъурси саби белкІ-белчІличи бурсибируси манзиллизир дурхІнани касибти багъудлуми ва бурсидешуни пикрилизи касили. Цаибил класслизир бучІнила дурсри дурадуркІути сари белкІ-белчІличи бурсибарила гІергъи ва илди даимдирути сари II- IV классуназир. Класслизиб бучІнила тематика каргъурси саби темаби, дуслу манзилти ва заманала гъаб-гІергъидеш хІясибли. Илкъяйда бучІнилис чебаахъибси материалли алавдурцули сари дурхІни-алавси хІякъикъятличила багъуди ва бяркъ белшнилалашал мягІничерти шалуби, ва, илкъяйдали, илди художественная литератураличил хаста темабала кумекличил тянишбирути саби. Иличибли бехІбихъудла классуназиб художественная литература ва история дучІлахъниличи хІядурбирути саби. Художественная литератураличи хаста темаби («Халкъла мухІлила пагъмула произведениеби»), «Даргала ва Дагъиста писательти», «Нуша алавси тІабигІятла суратуни»), сарира класслизибси бучІнила программализи кадурхути, классическая литератураличи диги акІлахъес имкан луга. Илди чедирти классунала литература руркънилис хъулчилира

детарути сари. Илдани жагасиличи ва гІяхІсителичи диги имціадиру, адаб-хІяяла гІяхІти кьиликьуни руркьу, мухІлила гьайла давла гьалабахІ арку. БехІбихьудла классунала бучІнила гьар классла програм-зиб халаси мер бурцули саби даргала лукІанти Р Рашидовла, С.Рабдановла, МяхІяммадрасулла, А.Абубакарла, А. ГІябдулманановала, ХІябиб ГІялиевла, М.ХІямидовла, Р.Адамадзиевла, А.КьадимяхІяммаевла ва ц. произведениебазир ахьдурцути бузерила ва адаб-хІяяла бяркь лугути темабани. Илдани дурхІни биштІахІейчибадал бузериличи дигичебтили, гьалмагьдеш дигутили, тІалабкартили бяркьес кумекбиру. Гьарил класслис чедаахьибти произведениеби дурхІнала гІямруличи лайикьтили, адаб-хІяялашаш ва жагадешлашаш дурхІначи хастили сарливан пикридарили гибти сари. Илди произведениеби биалли классуни хІясибли дагьрилашаш, адаб-хІяялашаш, мезла устадешлашаш ва бяркьлашаш дурхІни гьалабахІ бикесли каргьурти сари. Цаибил классла «Азбукализирад» белчІудила дусла ахирлизир бучІантани дурхІнас хасдарибти даргала поэтунала писательтала адамтала бузериличила, бузерила адамтачила, адамтала санигІятуначила, дурхІнала гІямруличила, баркьудлумачила, хьалибаргличила, узи-уршиличила, ВатІайчила, кумек-хІурматбирниличила, тІабигІятличила, мицІирагличила, арцантачила, хІебла байрумтачила диштІати назмурти, хабурти ва багьираби дучІа.

Ишаб дурхІни тянишбирар текстла анализ бирниличил, илизиб бекІлибиубси декІарбирес, текст мягІналашаш бутІначи буртІес, бекІ мягІна бухІнабуцибси мер бургес, ца белгиси темала черкад предложениеби цахІнадирхьес. II класслизир дучІути сари бухІнабуц ва кьадар хІясибли халати ахІенти произведениеби. Ишаб дурхІни тянишбирар литературала произведениела бекІлидиубти журабачил (халкьла буралаби, багьираби, хабурти, назмурти), текстла анализ бирниличил, илизиб бекІлибиубси декІарбирес балниличил, текст мягІналашаш бутІначи буртІниличил, бекІ мягІна бухІнабуцибси мер бургниличил, текстлис у пикрибирниличил, текстличи план цахІнабирхьниличил, кьантІли ва тІинтІли суалтас жавабти лугниличил, кадиркути анцІбукьуни, игит-алавси тІабигІят сипатбирниличил, текстлизир мез жагадирути дугьби (эпитетуни, мешубуцуни, метафораби) дургниличил. Халаси пикри бяхІчииули саби дурхІнала гьай гьаладахІ ардукниличи, чули белчІунси хІясибли яра чебаибси хьулчили буцили, халати ахІенти хабурти цахІнадирхьниличи, халкьла хабурти дурахьниличи, делчІунти чула гьайли дурниличи. Иш класслизир дурхІнани дучІа дусла замунти хІясибли дубурла тІабигІятличила ва илала лишантачила, хІеб, дуцІрум, гІебшни ва яни адамтала бузериличила, баркь-бацличила, хьа ва дугІла мицІирагла, жанивартала гІямруличила, дурхІнала баркьудлумачила, хІязаначила, шадибгьундурачила, хьалибаргла ва дурхІнала гІямруличила, илдала адаб-хІяяличила, шиличила ва шила гІямруличила, вегІла мер-мусаличила назмурти ва хабурти. Ишар дучІути сари халкьла мухІлила пагьмула дегІлара гьамадти произведениебира (хабурти, далуйти, назмурти, багьираби, буралаби). Дусла замунтачил дархдасунти хабурти, назмурти, халкьла хабурти дучІухІели, тІабигІятличи чехІерудиби дузахьути сари ва экскурсияби дурадуркІути сари. III класслизиб дурхІни тянишбирар дусла замунти хІясибли тІабигІятла лишантачила, илди замунтазиб адамтала

баркъ-бацличила, дурхІнала баркъудлумачила, хъа ва дугІла мицІрагла, жанивартала гІямруличила делкІунти декІар-декІарти произведениебачил (хабуртачил, назмуртачил, багырабачил, буралабачил). Ил класслизир дучІути сари тІабигІят мяхІкам бирниличила, даргантала минала байрамтачила, адамла адаб-хІяяличила, даршудеш-гьалмагьдешличила произведениебира. III класслизиб дурхІни тянишбирути саби художественный текстла (хабарла, басняла, назмула) хаста лишантачил. ДурхІни бурсибирути саби текст мягІналасал бутІначи буртІахъес, текстла бутІнас уми пикридирахъес, план цахІнабирхъяхъес, къантІли ва тІинтІли суалтас жавабти лугахъес.

IV класслизир дучІути сари художественный ва гІилмула сархибдешуначила произведениеби, сарира дучІухІели дурхІнала сариалавти гІямруличила багьудлуми тІинтІдирути. БучІнила дурсрачиб дурхІнани бала нушала адамтала гьар-урла ва гьаннала баркъудлумачила, даршудеш-гьалмагьдешличила. Иш класслизир дуслла замунтачила, халатала ва биштІатала бузериличила, гІямрулизибси вайсидешличила ва гІяхІсиличила, даргантала культураличила, ил алкІахъути пагьмукар адамтачила дурхІнала багьудлуми тІинтІдирар. БучІнила дурсрачиб IV классла дурхІни бурсибиз гІягІнити саби къиянти ахІенти текстани мягІна иргъули саркъахъили дучІес, дугьбала мягІна баянбирес, синонимти, антонимти дургес ва гьайлизир илди дузахъес, белчІунсиличила вегІла пикри бурес, бяхІяни хІясибли барсбирули текст чеббурес, чула чули текстла план цахІнабирхъес, чебаибси киноличила, белчІунси жузличила хабар бурес, произведениеела жура белгибирес. БучІнила гьарилра дарсла ца белгиси тема биз гІягІниси саби. ЧІянкІли темаби хІясибли бучІнила дурсри дурадуркІнили учительлис илди дурсри ца белгиси мурадличи дяхІчаибтили детаахъес имкан луга. Дарсла темализиб бучІуси произведениеела идея чебиули биз чебиркур. Тема гьар шайчибад чебетаахъили хІербарес багьандан, дарсличир ца темаличила гьайдикІути чумал текст гьандушесра асубирар. ДурхІнани чула чули аргъес бажардибикести текстани хъули хьардарили делчІахъесра асубирар. Сагаси материал бучІниличи дурхІни хІядурбирни (бехІбихъудла ихтилат, суратуни хІердирни ва ц.) – ил бучІуси материал дурхІнази гьамадли аргъахъес багьандан дурабуркІуси хІянчи саби, илгьуна хІядурдешла хІянчили дарсла темаличи дурхІнала иштяхІ алкІахъу, текстла бухІнабуц бархъли ва мурхъли иргъахъу. Эгер текстла тема хІясибли гьамадси ва дурхІнани чула чули аргъесигьуна биалли, бехІбихъудла ихтилат агарли, вархъаначи текст бучІниличи вакІес вирар. Дарсла халасигьуна бутІа (30-40 минут) текст бучІнилис ва илала чебкад бируси хІянчилис харжбирни гІяхІси саби. БучІни къяббердни агарли бархбасунси саби дарган мезла грамматикала темабачилра, программала цархІилти бутІначилра ва бехІбихъудла классуназир дучІахъути цархІилти предметуначилра. Дурсрачир касибти гьала-гьала бучІантала багьудлуми ва бурсидешуни лерилра цархІилти предметунала дурсрачирра дузухъу ва кайгахъу. Илкъяйда, грамматикала ва вархъли лукІнила дурсрачир, тІабигІят балнила, бузериличи бурсибирнила ва ц. дурсрачир касибти багьудлуми ва бурсидешуни бучІнила дурсрачирра пайдаладиру. IV класслизир дурадуркІути бучІнила дурсрани дурхІни хІядурбиру V класслизиб предмет къяйда бучІахъуси литература бучІниличи.

дурхІни бурсибироти саби литературный мезли гъайбикІахъес. Авъибил класслизиб дурхІни бучІути саби къалабали, бархъли, мягІна иргъули, дугъбадли. БиркІанти хІясибли бучІес хайрибируси ахІен. Илдани, цархІилтала кумек агарли, белчІунси текстла бухІнабуц буру, илдачи биштІаси план цахІнабирхъу, белчІунсила бекІлибиубси мурад декІарбиру, таманни, къантІли ва бутІнадли хабар бурес бала. Саркъахъили бучІнила ва гъайбикІнила бархбасла кумекличибли литературный гъай дални мурхъбирар. ДурхІнала гъай жигарчердирнили, грамматикала къяйдурти дархъли дузахъули ва дархъли ирули, синонимти антонимти пайдаладирниличибли бучІантани чула дугъбала давла ва гъайла устадеш имцІадирахъу.

Текстла ва художественный произведениела чебкад хІянчи.

ВегІлис хІяжатси жуз чеббиркІес, ил даргала яра Дагъиста, яра цархІилти Россияла поэтунала, писательтала сабил, белгибирес бални. Жузлизи кадерхурти произведениеби (багъираби, буралаби, хабурти далуйти, басняби) дурхІнас хасдарибтил, якъинбирес бални. Жузличил узес бални. Жузла чебкадси хІянчи бирес бални. Халкъла мухІлила пагъму.

Художественный ва гІилму-багъудила жуз. Литературала жураби (тянишбарни). Текст. Текст белшни. Тема. БекІлибиубси мягІна. У. План. Абзац. Эпитет. Мешубуц, метафора. Аллегория, фразеологияла оборотуни (дугъбала цалабахъуни). (Практически тянишбарес). Дарган мезличил дурадухъунти дурхІнас хасдарибти произведениеби (класслизир ва хъулир чузи) дучІахъни; – жузла ахирлизиб гибси оглавлениеличил тянишбиъни, ил хІясибли гІягІниси произведение бургес бурсибийни; – оглавление хІясибли чус гІягІнити текстани, бутІни дургни; – текстлизибад ца белгиси тема декІарбирес (мицІирагличила, дурхІначила ва ц.) бални; – дурхІнас хасбарибси жуз, журнал, газета чузи бучІахъни; – минутли 65-70 дев ахъли дучІахъули, 100 дев чула чузи дучІахъули, тянишли ахІенси текст бучІахъни; текстлис у лугахъес бурсибарни; – текст бутІначи буртІес бални; – учительла кумекличил гІядатла биштІаси план цахІнабирхъес бални; – план хІясибли текстла бухІнабуц къантІли ва тІинтІли чеббурес бални; – гІягІниси мерличиб тІама багълабирули (мягІналасалси ударение кабалтули), гІягІниси мерличив тІашилзули, назмурти ва прозала произведениеби саркъахъили дучІес бални; 13-14 назму ва 3-4 прозаическое произведениела бутІа уркІиличир дагъес гІягІнили биъни аргъни; – уркІиличиб бяркъурси прозаическое произведениела бутІа яра назму саркъахъили, бучІес бални; – бучІуси материалличи гибти хІянчурби ва суалти хІясибли бузес бални (учительла кумекличил).

БУЧНИЛА БУРСИДЕШУНИ Текстличил ва каргърти гъайличил хІянчи Бучнила дурсрачир дурхІназир алкІути сари: бучнила устадеш– гъайла устадешла бекІлибиубси жура; текстличил ва жузличил узес балнила бурсидешуни; дурхІнала гъайла устадеш гъаладыхІ ардукни, ихтилат бузахъес бални. II – IV ибти классунала дурхІнала бучнила шайчирти гъаларгъаларти бурсидешуни имцІадикІахъес, саркъахъили ва къалабали бучІахъес бурсибироти саби. Илдигъунти сархибдешуни алкІути сари арагІерли произведениеби, илдада бутІни чуйнал дучІниличирли. Цаибил классла дурхІни бурсибироти саби текст биркІанти хІясибли бархъли, мягІна иргъули ва къалабахІебикІули бучІахъес. Урегал дула дурхІнани тІамри дархъли ирриличи пикри бяхІчииуси саби, ил хІянчи бузахъуси бучнила дурсрачибцун ахІен. Бучнила дурсрачиб дурхІни бурсибироти саби белчІунсила мягІна хІясибли учительла суалтас жавабти лугахъес, халати ахІенти текстани чердурахъес, суратуначи хъарихъули хабар бурахъес. КІиибил классла дурхІни бурсибироти саби арагІерли дугъби хІясибли текстани дучІахъес. Бучни бирус саби имцІали мягІна иргъусили, бархъсили, саркъибсили ва къалабасили. Текстличил бирус хІянчиличи тІалабуни имцІадироти сари: учительла хъарбаркъ хІясибли дурхІнани текстла, произведениела бухІнабуц белгибарес, илабти геройтала баркъудлумас къимат лугес кумеклидирути дугъби дургес, секІал гъайличибли сипатбарес бурсибироти саби. БелчІудила дула ахирлис илди бажардибикес чебси саби, гибти суалтас имцІали мурхъли жавабти лугес; цархІилтала кумекличи хъархІехъили, хабарла яра суратунала мягІна бурес. ДурхІнала гъайла устадешличи, дугъби дархъли пайдаладирниличи, дугъбала давла имцІабирниличи, ахъли ва къалабали бучниличи гъаладирхъути тІалабуни имцІадироти сари. ХІябъибил класслизиб ахирличи биркуси саби, дурхІни арагІебли дугъби хІясибли бучІахъниличи бурсибирнила хІянчи. Ил пикрили мягІна аргъили ва саркъили бучниличи тІалабуни имцІадироти сари. Бучнила дурсрачиб текстла чебкад бирус хІянчиличи бяхІчииуси пикри имцІабироти: хабар гъаб-гІергъидешличил бурниличи, баркъудлумас сабаб бургес балниличи ва ц. ХІябъибил классла дурхІни бурсибироти саби текстла художественный хасдешуни белгидирахъес, чула гъайлизир буралаби, дугъбала цалабикуни ва дугъби пайдаладирахъес. Бучнила дурсрачиб